

Ο Ιωάννης Καποδίστριας πριν από τον κυβερνήτη

Γεράσιμος Δ. Παγκράτης

(Εναρκτήρια ομιλία του 13^{ου} Συνεδρίου)

Είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένες οι φιλοδοξίες για πρωτοτυπία του ιστορικού που θα επιχειρήσει να γράψει μια μελέτη για τον Ιωάννη Καποδίστρια (ΙΚ). Η βιβλιογραφία, παρά τις ποικίλες τάσεις και ποιότητες που χαρακτηρίζουν τις διάφορες συμβολές, είναι εξαιρετικά εκτεταμένη. Έχει μελετηθεί η δραστηριότητα του ΙΚ στο ιατρικό επάγγελμα αλλά και το έργο του ως πολιτικού-διπλωμάτη, οργανωτή δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, νομοθέτη ή γεφυροποιού κ.λπ. Έχει επίσης δημοσιευθεί πλήθος βιογραφιών ήδη από σύγχρονους του, ενίοτε και συνεργάτες του. Όλα αυτά εξηγούνται καλά εφόσον πρόκειται για μια μορφή του πολιτικού κόσμου που έχει όλα τα χαρακτηριστικά των μεγάλων ανδρών και καταλαμβάνει μία από τις κορυφαιές θέσεις στο εθνικό πάνθεον της σύγχρονης Ελλάδας¹.

Το κείμενο που ακολουθεί επικεντρώνεται στο πολιτικό έργο του ΙΚ στους χρόνους πριν και κατά τη διάρκεια της Επτανήσου Πολιτείας (1800–1807)², οπότε ήλθε σε επαφή με τη ρωσική πολιτική και απέκτησε τα εφόδια αλλά και τις δεσμεύσεις για τη μελλοντική πολιτική και διπλωματική σταδιοδρομία του. Μας ενδιαφέρει εδώ να δούμε τον πρώιμο ΙΚ στην εποχή του, στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον όπου θα διαμορφωνόταν η σκέψη, η ιδεολογία και η κοσμοθεωρία του, και το οποίο περιβάλλον θα επιχειρούσε εν συνεχεία, με τη δύναμη της πολιτικής εξουσίας που θα αποκτούσε, να το υπερβεί και να το αναδιαμορφώσει.

Ο ΙΚ γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1776 σε οικογένεια αριστοκρατών τόσο από τον πατέρα του Αντώνιο Μαρία Καποδίστρια όσο και από τη μητέρα του Διαμαντίνα Γονέμη, πράγμα που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική του πορεία σε σχέση με τις σπουδές του και με τον τρόπο που θα εκινείτο στους κύκλους της πολιτικής και κοινωνικής ελίτ. Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα μετά τις σπουδές του στην Πάδοβα το 1797 εργάστηκε

¹ Χριστίνα Κουλούρη – Χρήστος Λούκος, Τα πρόσωπα του Καποδίστρια. Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία (1831–1996), Πορεία, Αθήνα, 1996, σελ. 10.

² Η Επτανήσος Πολιτεία ιδρύθηκε στον χώρο του Ιονίου πελάγους το 1800 με την εγγύηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την προστασία της Ρωσίας σε μια προσπάθεια των δύο αυτών δυνάμεων να ανακόψουν την επέκταση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Ανατολική Μεσόγειο. Καταλύθηκε το 1807 με τη συνθήκη του Τιλσίτ όταν ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ παραχώρησε το επτανησιακό κράτος στον Ναπολέοντα, που με τη σειρά του το ενσωμάτωσε στη Γαλλική αυτοκρατορία, σαν να επρόκειτο για προσωπική του περιουσία.

ιδιωτικά ως χειρούργος γιατρός και απέκτησε από το επάγγελμά του φήμη χάρη, εκτός των άλλων, στην αφιλοχρηματία και τη φιλάνθρωπη στάση του ειδικά απέναντι στους ασθενέστερους οικονομικά συμπολίτες του. Η πρώτη επίσημη συνεργασία του με τις αρχές του Ιονίου χρονολογείται στα 1799 (12 Απριλίου 1799) όταν ο Αβδούλ Καδής Μπέης τον διόρισε αρχίατρο του οθωμανικού στρατιωτικού νοσοκομείου της Κέρκυρας³.

Στον χώρο της Ιατρικής ο ΙΚ συνεισέφερε και τα επόμενα χρόνια με άλλους τρόπους. Το 1802 συμμετείχε στην ίδρυση στην Κέρκυρα του Ιατρικού Κολλεγίου ή Εθνικής Ιατρικής Εταιρείας⁴. Πέρα από επιστημονική εταιρεία, το Ιατρικό Κολλέγιο, που σύντομα θα αναπτυσσόταν με παραρτήματα στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου, λειτούργησε ως ένα «γνωμοδοτικό και εκτελεστικό όργανο της Διοίκησης» σε θέματα υγείας και άσκησε μεγάλη επίδραση στην αναδιοργάνωση και αναβάθμιση των υγειονομικών θεσμών. Ο ΙΚ υπήρξε ένας από τους συντάκτες του κανονισμού λειτουργίας του Κολλεγίου. Ανέλαβε επίσης τον ρόλο του γραμματέα, πραγματοποίησε επιστημονικές διαλέξεις σε θέματα ιατρικά⁵ και συμμετείχε, μαζί με άλλα μέλη, σε πρωτοβουλίες όπως ο δαμαλισμός και η σύσταση «κεντρικού κομιτάτου επί του εμβολιασμού των κατοίκων της Επτανήσου»⁶.

Η ένταξη του ΙΚ στο πολιτικό προσωπικό της Επτανήσου Πολιτείας (ΕΠ) πραγματοποιήθηκε

³ Σπυριδών Δ. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, Αθήνα 1959, σελ. 29–30· Γρηγόριος Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας. Η γένεση του ελληνικού Κράτους*, Αθήνα 1976, σελ. 141.

⁴ Τον Μάιο του 1802 ο ΙΚ συμμετείχε στην ίδρυση ενός άτυπου ομίλου που ονομάστηκε «Εταιρεία των Φίλων», μια φιλολογική παρέα με δραστηριότητες λέσχης φιλιαναγνωσίας όπου σχολιάζονταν νέα βιβλία που λάμβαναν τα μέλη από τη Βενετία και παρουσιάζονταν τα λογοτεχνικά δημιουργήματα και οι επιστημονικές εργασίες των συμμετεχόντων κ.λπ. Από τον κύκλο αυτής της εταιρείας προέκυψε η φιλολογική εφημερίδα *Gazzetta Urbana*, την έκδοση της οποίας ανέλαβαν ο Μάριος Πιέρης και ο Ανδρέας Μουστοξύδης. Λαυρέντιος Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, Εν Κερκύρα 1886, σελ. 7–8· Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 61–65· Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 161.

⁵ *Gazzetta Urbana*, 21 (6.6.1803, σελ. 6–7).

⁶ Βλ. αναλυτικά σε Κωνσταντίνος Τσιάμης, Νίκη Παπαβραμίδου, Έφη Πουλάκου-Ρεμπελάκου και Θέσπις Δημητρίου, «Η συμβολή των Ελλήνων ιατρών στη διαμόρφωση της Δημόσιας Υγείας και της συλλογικής υγειονομικής αφύπνισης στα Ιόνια Νησιά (17^{ος} –19^{ος} αιώνας)», στα πρακτικά του συνεδρίου: Ρήγας Φερραίος, *Ιωάννης Καποδίστριας, Φρανσίσκο Ντε Μιράντα. Η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, στο Διαφωτισμό και στη Γνώση*, τ. Β', Ακαδημία Θεσμών και Επιστημών, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 345–360, όπου συγκεντρωμένη βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 7–8· Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 61–65· Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 161–162.

το 1801, από τον Μάιο μέχρι τον Σεπτέμβριο, όταν ευρισκόμενος στην ηλικία των 25 ετών, αντικατέστησε τον πατέρα του, κατόπιν υπόδειξης του τελευταίου, στη θέση του «αυτοκρατορικού επιτρόπου», του εντολοδόχου δηλαδή της Υψηλής Πύλης που θα φρόντιζε, μαζί με τον Νικόλαο Σιγούρο, για την αποκατάσταση της τάξης και την εφαρμογή του νέου ομοσπονδιακού πολιτεύματος στα νησιά, βάσει του συντάγματος του 1800. Η αποστολή των δύο αυτών προσώπων στα νοτιότερα νησιά της Επτανήσου θα ξεκινούσε από την Κεφαλονιά όπου η φήμη ότι το νέο σύνταγμα ισχυροποιούσε εκ νέου τους αριστοκράτες του Ιονίου, σε συνδυασμό με παλιότερες τοπικές έριδες, είχε προκαλέσει σφοδρές κοινωνικές αναταραχές και ένοπλες συγκρούσεις τις οποίες ο Ιωάννης Καποδίστριας και ο Νικόλαος Σιγούρος εκλήθησαν να διαχειριστούν. Οι διαπραγματεύσεις με τους βασικούς παράγοντες του πολιτικού παιχνιδιού και μια σειρά άλλων επιλογών που συνδύαζαν τη συναίνεση και την πειθώ με την πυγμή επέτρεψαν στην επτανησιακή διοίκηση να αποκτήσει έστω προσωρινά τον έλεγχο της Κεφαλονιάς και να εγκαθιδρύσει σε αυτό τοπικές αρχές και φρουρά.

Λόγω της συνέχισης των κοινωνικών αναταραχών κρίθηκε αναγκαία η επάνοδος του ΙΚ στην Κεφαλονιά στις 4 Οκτωβρίου 1802, αυτή τη φορά με την ιδιότητα του προσωρινού διοικητή. Με τη στήριξη ρωσικής στρατιωτικής δύναμης που τον συνόδευε από την Κέρκυρα, εργάστηκε για την εξομάλυνση της κατάστασης στο νησί και στις 21 Οκτωβρίου 1802 παρέδωσε την εξουσία στον νόμιμο κάτοχό της, τον Ζακύνθιο Ιάκωβο Μερκάτη.

Ανάμεσα στις δύο αποστολές του ΙΚ στην Κεφαλονιά, η πολιτική κατάσταση στα νησιά είχε αλλάξει με την άφιξη τον Αύγουστο του 1802 του Γεωργίου Μοτσενίγου (ΓΜ), πληρεξουσίου του τσάρου Αλεξάνδρου Α΄, επικεφαλής του ρωσικού στρατού. Η διπλή εμπλοκή του ΙΚ στα πολιτικά πράγματα της Κεφαλονιάς υπήρξε το αποφασιστικό βήμα για τη μετάβασή του από την ιδιότητα του γιατρού σε εκείνην του πολιτικού και από τα διαβάσματα και τις θεωρητικές συζητήσεις στην πολιτική πράξη. Στην εξέλιξη αυτή είχε συμβάλει η διαλλακτικότητα, η συμβιβαστικότητα, αλλά και η πυγμή και η λήψη δύσκολων αποφάσεων όπου απαιτείτο. Θα το αναγνώριζε και ο ίδιος αργότερα γράφοντας ότι στην Κεφαλονιά γεννήθηκε ως πολιτικός άνδρας.

Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα στα τέλη Οκτωβρίου 1802, μετά από ένα σύντομο πέρασμα από την Ιθάκη και τη Λευκάδα, επανήλθε στα ιατρικά του καθήκοντα. Την 1^η Απριλίου 1803, αποδεχόμενος την πρόσκληση του ΓΜ, ανέλαβε το αξίωμα του γραμματέα της επικρατείας. Βασικό κριτήριο για την επιλογή του ήταν η καλή φήμη που τον συνόδευε από τη δράση του στην Κεφαλονιά, καθώς και το προσωπικό του κύρος και οι φιλορωσικές του θέσεις.

Τον Ιούνιο του 1803 ο ΓΜ συγκρότησε επιτροπή στην οποία συμμετείχε και ο ΙΚ με την ιδιότητα του γραμματέα του κράτους, κατόπιν πρότασής του που έγινε δεκτή από τη Γερουσία. Η επιτροπή επισκέφθηκε τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά προκειμένου να ενημερωθεί εκ του σύνεγγυς για την κατάσταση των νησιών. Ειδικά στη Ζάκυνθο, η επιτροπή αποφάσισε μεταξύ άλλων την κατάργηση του φόρου της δεκάτης που ίσχυε από τους χρόνους της βενετικής κυριαρχίας και την είσπραξη των τελωνειακών δασμών από το Δημόσιο και όχι από ιδιώτες. Επιπλέον πρότεινε την κατάργηση της κληρονομικής ευγένειας ως προϋπόθεση για την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και την αντικατάστασή της από τη συνταγματική ευγένεια, μέτρο που θα υλοποιείτο στο πλαίσιο του νέου συντάγματος του 1803. Ένας από τους έμμεσους στόχους της επιτροπής ήταν η εξεύρεση, σε τοπικό επίπεδο, των κατάλληλων προσώπων που θα συγκροτούσαν τη νέα Γερουσία και τη νομοθετική συνέλευση, καθώς και η προετοιμασία των εκλογικών καταλόγων για τις επερχόμενες εκλογές.

Η νομοθετική συνέλευση που προέκυψε από τις εκλογές του θέρους του 1803, συνήλθε για πρώτη φορά στα τέλη Οκτωβρίου του 1803. Ο ΙΚ, παρών στις συνεδριάσεις της συνέλευσης με την ιδιότητα του γραμματέα της επικρατείας, στις 6 Νοεμβρίου 1803 παρουσίασε ένα είδος λογοδοσίας των εργασιών της προσωρινής Γερουσίας. Το κείμενό του περιλάμβανε μια αναδρομή στην οικονομική κατάσταση των Επτανήσων επί Βενετών, στα μέτρα που έλαβε η γερουσιαστική επιτροπή για την αντιμετώπιση των οικονομικών δυσχερειών που οφείλονταν στο ισχύον φορολογικό σύστημα, σε προτάσεις για τη γενικότερη οικονομική ανασυγκρότηση της ΕΠ και σε ρυθμίσεις για τον τερματισμό των κοινωνικών αναταραχών. Κεντρικό ρόλο στη λογοδοσία του ΙΚ είχε η αναφορά στις ρωσικές παρεμβάσεις, τις οποίες θεωρούσε ως προϋπόθεση όχι μόνο για την αποκατάσταση της τάξης αλλά και για την ίδια την ύπαρξη της ΕΠ.

Το νέο σύνταγμα παρουσιάστηκε από τη νομοπαρασκευαστική επιτροπή στις 23 Νοεμβρίου / 5 Δεκεμβρίου 1803 και εγκρίθηκε με συνοπτικές διαδικασίες μετά από συζήτηση έξι μόλις ωρών. Έμεινε γνωστό ως το πλέον φιλελεύθερο από τα ψηφισθέντα επτανησιακά και το πρώτο αστικό φιλελεύθερο σύνταγμα στον ελληνικό χώρο καθώς είχε προκύψει από δημοκρατικές διαδικασίες στις οποίες συμμετείχαν αντιπρόσωποι των κατοίκων του Ιονίου, αντίθετα δηλ. με ό,τι είχε συμβεί με το σύνταγμα του 1800 που συνομολογήθηκε το 1800 από την Υψηλή Πύλη και δύο διορισμένους εκπροσώπους της ΕΠ⁷. Οι κυριότερες

⁷ Κρίσεις και εκτιμήσεις γύρω από το σύνταγμα του 1803 βλ. σε Ελένη Κούκκου, Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία. Πρώτες διπλωματικές ενέργειες του Ιωάννη Καποδίστρια, Αθήνα 2001, σελ. 140–142.

καινοτομίες του νέου συντάγματος ήταν η διάκριση των εξουσιών, η εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού, και, επιπλέον, η κατοχύρωση ατομικών και συλλογικών ελευθεριών, το απαραβίαστο του οικογενειακού ασύλου κ.ά. Αναγνωρίστηκε επίσης η ελληνικότητα του «επτανησιακού έθνους» (*nazione settinsulare*) και η ανάγκη προστασίας του μέσα από την κατοχύρωση των συστατικών του στοιχείων, δηλ. της γλώσσας και της θρησκείας. Παρά τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του συντάγματος, η διεύρυνση του εκλογικού σώματος παρέμενε ποσοτικά ασαφώς προσδιορισμένη. Η συμμετοχή στα δημόσια πράγματα αφορούσε όσους είχαν υπηρετήσει στο παρελθόν σε δημόσιες θέσεις καθώς και τους εν ενεργεία ευγενείς. Εδώ έγκειται μία από τις βασικές μεταβολές του νέου συντάγματος, σε σχέση με το προηγούμενο, καθώς τροποποιούσε τον χαρακτήρα της αριστοκρατίας, της μοναδικής κοινωνικής τάξης που εξακολουθούσε να έχει πολιτικά δικαιώματα, με την αντικατάσταση της κληρονομικής ευγένειας από τη συνταγματική. Σήμαινε τούτο πρακτικά τη συγκρότηση ενός μητρώου ενεργών πολιτών στο οποίο εντάχθηκαν οι παλιοί αριστοκράτες, εγκαταλείποντας τα παλιότερα προνόμιά τους, καθώς και όσοι χριστιανοί επτανησιακής καταγωγής διέθεταν εισόδημα αποκτηθέν από κτηματική περιουσία ή βιοτεχνικές/εμπορικές δραστηριότητες ή και πανεπιστημιακό τίτλο⁸.

Η συμμετοχή του ΙΚ στην κατάρτιση του συντάγματος θεωρείται στη βιβλιογραφία δεδομένη και γενικά σημαντική. Σύμφωνα με τον Δημήτριο Αρλιώτη, βιογράφο, συνομήλικο και προσωπικό φίλο του ΙΚ, οι συζητήσεις για το νέο σύνταγμα ξεκίνησαν άτυπα σε ιδιωτικό επίπεδο με συναντήσεις ανάμεσα στον Μοτσενίγο και τον Καποδίστρια, που φαίνεται πως είχαν στα χέρια τους ένα προσχέδιο του Ρώσου πρεσβευτή στη Νάπολη Ιταλίνσκυ. Ο Μάρκος Θεοτόκης από την άλλη, έχοντας καλή γνώση των επτανησιακών αρχείων στην ταξινόμηση των οποίων εργάστηκε επί μακρόν, χαρακτηρίζει το σύνταγμα του 1803 «προσχεδιασθέν [και] φιλελεύθερον», τονίζοντας ότι στην κατάρτισή του πήρε ενεργό ο Σπυρίδων Γεώργιος Θεοτόκης, πρόεδρος της επτανησιακής Γερουσίας⁹.

Δεν μαρτυρείται με σαφήνεια με ποιον ακριβώς τρόπο είχε συμβάλει ο ΙΚ στην κατάρτιση του συντάγματος. Αν δηλ. απλώς συμμετείχε σε άτυπες συναντήσεις με τον Πληρεξούσιο ή είχε ρόλο στη σύνταξη κάποιου ή κάποιων από τα άρθρα του. Μια μόνη εξαίρεση τεκμηριώνεται: η πρότασή του για τη θέσπιση της συνταγματικής ευγένειας, την οποία

⁸ Παναγιώτης Χιώτης, *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, τ. Γ', Κέρκυρα 1863, σελ. 837–850 Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 57–58.

⁹ Μάρκος Θεοτόκης, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας εν Κεφαλληνία και αι στάσεις αυτής εν έτεσι 1800, 1801, 1802*, Τυπογραφείον Ι. Ναχαμούλη, Εν Κερκύρα, 1889, σελ. 186.

διατύπωσε για πρώτη φορά εγγράφως στη γερουσιαστική επιτροπή στη Ζάκυνθο.

Ο ΙΚ διατήρησε την ιδιότητα του γραμματέα της επικρατείας με ειδικό αντικείμενο τις εξωτερικές υποθέσεις, το εμπόριο και τη ναυτιλία. Με το νομοθετικό και το διοικητικό του έργο άσκησε καθοριστική επίδραση σε πολλά πεδία της δημόσιας διοίκησης. Όπως σημείωνε ο ίδιος ο ΙΚ στο περίφημο υπόμνημά του προς τον τσάρο Νικόλαο Α΄ το 1826, που έχει μείνει γνωστό ως «αυτοβιογραφία του Ιωάννη Καποδίστρια»: «Κατά την διάρκεια των επτά τούτων ετών, νέος έτι, ήρχισα τον δημόσιον βίον μου, κατ' αρχάς ως έκτακτος επίτροπος της κυβερνήσεως εν ταις νήσοις, μετά ταύτα ως Υπουργός της εκτελεστικής εξουσίας καθ' όλους τους κλάδους της διοικήσεως και τέλος ως γραμματεός της επικρατείας επί των εξωτερικών, των ναυτικών και του εμπορίου»¹⁰.

Ο ΙΚ εργάστηκε ειδικότερα στην προετοιμασία των κανονισμών για την οργάνωση της εμπορικής ναυτιλίας και τη συγκρότηση του προξενικού και διπλωματικού δικτύου της ΕΠ, κανονισμοί που ψηφίστηκαν κατόπιν από την Ιόνιο Γερουσία. Σε συνεργασία με τον Μοτσενίγο, ο Καποδίστριας συγκρότησε ένα πυκνό δίκτυο προξενικών και διπλωματικών αντιπροσώπων που λειτούργησε σε μεγάλο βαθμό επάνω στα χνάρια του προγενέστερου βενετικού δικτύου, αξιοποιώντας επιπλέον τις υφιστάμενες ρωσικές προξενικές δομές. Με την ιδιότητα του επικεφαλής του εκτεταμένου προξενικού δικτύου της ΕΠ ο ΙΚ πληροφορείτο από πρώτο χέρι όσα συνέβαιναν στον διεθνή χώρο στην ταραχώδη αυτή χρονική περίοδο, μέσα από τις προξενικές εκθέσεις αλλά και από τις εφημερίδες και τις προκηρύξεις που λάμβανε με φροντίδα των υφισταμένων του.

Όπως σημειώνεται και στην εισηγητική έκθεση που προηγείται του κανονισμού για την οργάνωση της επανησιακής εμπορικής ναυτιλίας, από αυτόν τον κλάδο της οικονομίας ανέμενε η ΕΠ να καλύψει τα σημαντικά δημοσιονομικά ελλείμματά της. Τα ελλείμματα αυτά τα προκαλούσαν μεταξύ άλλων ο ετήσιος φόρος που έπρεπε να καταβάλλει το κράτος στην Υψηλή Πύλη (25.000 γρόσια), οι δαπάνες για τη συντήρηση των ρωσικών στρατευμάτων – το κόστος συντήρησης των ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων το ανέλαβαν οι ίδιοι οι Ρώσοι από τα τέλη του 1805¹¹– και της κρατικής διοίκησης, το αυξημένο κόστος επισιτισμού του τοπικού πληθυσμού λόγω των προβλημάτων που προκαλούσαν τα πολεμικά γεγονότα στην ομαλή ροή του εμπορίου, αλλά και εγγενή προβλήματα των επανησιακών οικονομιών τα

¹⁰ Μιχαήλ Λάσκαρι (εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια), *Αυτοβιογραφία Ιωάννου Καποδίστρια*, εκδόσεις Γαλαξίας, Αθήνα, 1971.

¹¹ Κούκκου, *Ιστορία των Επτανήσων*, σελ. 146.

οποία οι αρχές του Ιόνιου κράτους προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν με διάφορα μέτρα.

Τα οικονομικά ζητήματα ήταν ούτως ή άλλως ένας από τους τομείς με τους οποίους ασχολήθηκε ο ΙΚ, κατ' ανάγκην, λόγω της θέσης του, επανερχόμενος έτσι σε ζητήματα που τον είχαν απασχολήσει το 1802 όταν συμμετείχε στη γερουσιαστική επιτροπή που μελέτησε τα προβλήματα της Κεφαλονιάς και της Ζακύνθου.

Τη θέση του γραμματέα της επικρατείας την κράτησε ο ΙΚ μέχρι τα τέλη Μαΐου 1806 οπότε αντικαταστάθηκε από τον Σπυρίδωνα Μπατάλια. Ως λόγος της αντικατάστασης προβάλλεται η τοποθέτηση του ΙΚ με θέσπισμα της Γερουσίας στη θέση του επιτετραμμένου της ΕΠ στην Πετρούπολη. Η μετακίνηση αυτή ματαιώθηκε μετά την αντίδραση του Πληρεξουσίου. Επιπλέον, ο ΙΚ ακριβώς τον Μάιο του 1806 δέχθηκε πρόταση από τον ΓΜ να συμμετάσχει σε δεκαμελή επιτροπή που θα εξέταζε ενδεχόμενες αναθεωρήσεις στο σύνταγμα του 1803¹². Παρά τις διαρκείς παρεμβάσεις του ΓΜ στη λειτουργία του κράτους και στις επιλογές των στελεχών της διοίκησης της ΕΠ, κατά παράβαση όσων όριζε το σύνταγμα του 1803 ο ΓΜ θεωρούσε ότι ένα νέο σύνταγμα προσαρμοσμένο στους δικούς του όρους θα εξυπηρετούσε καλύτερα εκείνον και τα συμφέροντα που εξέφραζε. Ο ΙΚ συμμετείχε στη συντακτική επιτροπή, κατόπιν υπόδειξης του ΓΜ, με την ιδιότητα του γραμματέα και εισηγητή. Στις 10/22 Νοεμβρίου 1806 υπέβαλε στον ΓΜ τα αποτελέσματα της συντακτικής επιτροπής. Οι προτάσεις της επιτροπής δεν συμφωνούσαν με τις επιδιώξεις του Μοτσενίγου, οι οποίες και τελικά θα επικρατούσαν στην οριστική μορφή που θα λάμβανε το νέο σύνταγμα. Η κρισιμότερη μεταβολή που επέφερε το νέο σύνταγμα αφορούσε την αναγνώριση της νομιμότητας των ρωσικών επεμβάσεων διά του τσαρικού πληρεξουσίου στην εσωτερική λειτουργία του κράτους¹³, καθώς το πενταμελές όργανο της Γερουσίας που είχε την εκτελεστική εξουσία ήταν υπόλογο όχι μόνο στο έθνος αλλά και στην προστάτιδα δύναμη, τη Ρωσία.

Το σύνταγμα ψηφίστηκε από το νομοθετικό σώμα στις 15/28 Δεκεμβρίου 1806. Αν και έχουν καταγραφεί οι αντιρρήσεις του ΙΚ για τη μορφή που τελικά έλαβε μετά από τις παρεμβάσεις

¹² Το γεγονός αυτό χρονολογείται κατά άλλους τον Μάιο του 1805. Κούκκου, *Ιστορία των Επτανήσων*, σελ. 149.

¹³ Εδώ, έχει υποστηριχθεί, ότι έγκειται ο λόγος της μη επικύρωσης από τη Ρωσία των προγενέστερων συνταγμάτων, καθώς δεν αναγνώριζαν το δικαίωμα παρέμβασης της προστάτιδας δύναμης. Κούκκου, *Ιστορία των Επτανήσων*, σελ. 150–151.

του Μοτσενίγου¹⁴, ο ΙΚ όχι μόνο δεν επέμεινε στην άποψή του αλλά επιχειρηματολόγησε υπέρ της ψήφισής του υποστηρίζοντας μεταξύ των άλλων ότι τα συντάγματα του 1800 και του 1803 τα είχε εγκρίνει μόνο η Οθωμανική αυτοκρατορία και ότι εκείνο του 1806 ήταν το μοναδικό που θα μπορούσε να λάβει την έγκριση της Ρωσίας. Έπεισε τέλος τη Γερουσία να αποστείλει ευχαριστήρια επιστολή προς τον τσάρο Αλέξανδρο Α΄ για τις φροντίδες του για την ευημερία των νησιών και να αποφασίσει την ανέγερση προτομής που θα τοποθετείτο στην αίθουσα των συνεδριάσεων του οργάνου.

Άμεση συνέπεια της ψήφισης του συντάγματος του 1806 ήταν η συμπερίληψη της ΕΠ μεταξύ των εχθρών της Γαλλίας ως έδαφος ουσιαστικά ρωσικό. Ως συνέπεια αυτής της εξέλιξης, η ΕΠ στις 5/17 Ιουνίου 1807 ήρε την ουδετερότητά της και τάχθηκε και επίσημα στο πλευρό της Ρωσίας. Ταυτόχρονα βρισκόταν σε εξέλιξη η στρατιωτική επιχείρηση του Αλή Πασά εναντίον της Λευκάδας¹⁵.

Ένα από τα πεδία της δημόσιας διοίκησης που απασχόλησαν τον Καποδίστρια ήταν η εκπαίδευση. Η εκπαίδευση, σε συνδυασμό με την ενίσχυση του ορθόδοξου και ελληνικού χαρακτήρα του περιλαμβάνονταν στους κεντρικούς στόχους του νέου κράτους και των δυνάμεων που είχαν συντελέσει στην ίδρυσή του, όπως προκύπτει από τις θεσμικές κατακτήσεις των νησιών, τα Συντάγματα¹⁶. Η πρώτη σαφής αναφορά στην ανάγκη ίδρυσης δημόσιου σχολείου έγινε στο σύνταγμα του 1801 (άρθρο 30), που ψηφίστηκε κατόπιν πίεσης και δεν έγινε δεκτό από τις εγγυήτριες δυνάμεις. Το σχολείο αυτό θα λειτουργούσε

¹⁴ Σύμφωνα με τον Βροκίνη, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 8–9, η ψήφιση του συντάγματος του 1806 προέκυψε ως πίεση των ολιγαρχικών που είχαν δυσανεχθεί από το φιλελεύθερο σύνταγμα του 1803. Ο ΙΚ δεν συμφωνούσε με τις διατάξεις του και μόνο λόγω θέσης συμμετείχε στις διαδικασίες για την ψήφισή του. Αμέσως μετά παραιτήθηκε από τη θέση του «αρχιγραμματέως» και από την Εφορεία των Δημοσίων Σχολείων, προτείνοντας ως αντικαταστάτη του τον Μάρτιο του 1807 τον Εμμανουήλ Θεοτόκη. Για τις αντιρρήσεις του Καποδίστρια στις παρεμβάσεις του Μοτσενίγου βλ. επίσης σε Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 188–189 και σε Demetrio Arlioti, *Vita di Giovanni Conte Capodistria*, Κέρκυρα 1859, σελ. 12, που συνδέει την παραίτηση του ΙΚ από τη θέση του γραμματέα και με την άρνηση του ΓΜ να επιτρέψει τη μετακίνησή του στην Πετρούπολη ως επιτετραμμένου της ΕΠ.

¹⁵ Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 79–80.

¹⁶ Το πρώτο θέσπισμα της ιονικής Γερουσίας για την ίδρυση δημόσιων σχολείων χρονολογείται στις 7/19 Νοεμβρίου 1799. Ελήφθη από την προσωρινή κυβέρνηση των Ρωσοτούρκων με πρωτοβουλία του Ουσακώφ και προέβλεπε την ίδρυση Γυμνασίου και κατώτερων σχολείων. Οι πολιτικές εξελίξεις που ακολούθησαν δεν επέτρεψαν ωστόσο την υλοποίησή του. Νίκος Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας (1816–1864)*, Αθήνα 2002, σελ. 60.

στην πόλη και θα δεχόταν το ¼ των μαθητών του από την πόλη και τα υπόλοιπα ¾ από την ύπαιθρο¹⁷. Το πλέον φιλελεύθερο από τα συντάγματα, εκείνο του 1803, περιείχε ωστόσο προβλέψεις για όλα τα συναφή ζητήματα. Πέρα από τη διάκριση των εξουσιών, την εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού και την κατοχύρωση ατομικών και συλλογικών ελευθεριών, για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε η ελληνικότητα του «επτανησιακού έθνους» (*nazione settinsulare*) και η ανάγκη προστασίας της μέσα από την κατοχύρωση των συστατικών της στοιχείων, της γλώσσας και της θρησκείας.

Το τέταρτο άρθρο του συντάγματος του 1803 καθιστούσε το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα ως την «κυριεύουσα θρησκεία της επικρατείας», αφήνοντας στο καθολικό δόγμα τη δεύτερη θέση. Διασφάλιζε ωστόσο τα θρησκευτικά προνόμια των Εβραίων, καθώς προβλεπόταν ανοχή για όλα τα θρησκευόμενα¹⁸.

Δεύτερη καινοτομία του συντάγματος του 1803 ήταν η ανάδειξη της ελληνικής ως επίσημης γλώσσας της διοίκησης και ως «μέσου επικοινωνίας των ενεργών πολιτών». Σε αυτήν θα έπρεπε να γράφονται στο εξής οι νόμοι. Επιπλέον τα άρθρα 198 και 212 του συντάγματος όριζαν ότι από το 1810 και μετά δεν θα προσλαμβάνονταν κανένας δημόσιος υπάλληλος αν δεν γνώριζε να μιλάει και να γράφει καλά την ελληνική γλώσσα, και ότι από το 1820 αυτή θα ήταν η μοναδική σε χρήση γλώσσα στην επικράτεια¹⁹.

Τη δυσκολία τουλάχιστον της πλειονότητας των δημοσίων υπαλλήλων να ομιλούν και να γράφουν την ελληνική σε επίπεδο ανώτερο μιας μηχανικής χρήσης μπορεί κανείς να την υποθέσει από τη δεδομένη αδυναμία πραγματοποίησης σπουδών σε αυτή τη γλώσσα, και να τη διαπιστώσει διαβάζοντας τα εξαιρετικά ανορθόγραφα κείμενα ακόμη και σημειώντων στελεχών της επτανησιακής διοίκησης, όπως ο τσαρικός πληρεξούσιος Γ. Μοτσενίγος. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα σε ένα κράτος που συνταγματικά πλέον αναγνώριζε την ελληνικότητα των κατοίκων του, με εισήγηση του γραμματέα της επικρατείας Ι. Καποδίστρια, η Γερουσία στις 14/26 Ιουνίου 1803 αποφάσισε να ιδρύσει ειδικό σχολείο για τους υπαλλήλους, δόκιμους και υπηρετούντες, στο οποίο θα μπορούσαν να φοιτήσουν και

¹⁷ *Le tre costituzioni (1800, 1803, 1817) delle Sette Isole Ionie*, Κέρκυρα 1849, σελ. 25.

¹⁸ *Le tre costituzioni*, σελ. 41.

¹⁹ *Le tre costituzioni*, σελ. 77–78.

«όλοι εκείνοι οι νέοι, οι οποίοι εμπνέονται υπό της επιθυμίας της μαθήσεως»²⁰.

Παράλληλα τέθηκαν οι βάσεις για τη θεμελίωση της δημόσιας εκπαίδευσης με έμφαση στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος του συντάγματος του 1803 που προέβλεπε τη διαμόρφωση του θεσμικού υποβάθρου για την οργάνωση ενιαίας στοιχειώδους εκπαίδευσης²¹. Εφαρμόζοντας τους όρους του, η ιονική Γερουσία στις 30 Ιανουαρίου 1804 θέσπισε την ίδρυση σχολείων σε όλα τα νησιά, καθόρισε τις γνώσεις που θα έπρεπε να λαμβάνουν οι μαθητές και οργάνωσε σχολεία εκμάθησης στοιχείων γραφής, ανάγνωσης και αριθμητικής τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο. Για τη χρηματοδότησή τους, πέρα από τα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού και την είσπραξη συγκεκριμένων φορολογικών προσόδων, αξιοποιήθηκαν τα διδάγματα της επαναστατικής περιόδου: αποφασίστηκε με άλλα λόγια αφενός η διάλυση μονών και η ενοίκιαση των εισοδημάτων τους, και αφετέρου η επιβολή ειδικού φόρου στις μονές που δεν θα διαλύονταν, ανάλογου με τα έσοδα καθεμιάς από αυτές²².

Θέσπισμα της Γερουσίας στις 8/20 Σεπτεμβρίου 1804 προέβλεπε τη δημιουργία δεύτερης βαθμίδας εκπαίδευσης με την ίδρυση «Εθνικού Γυμνασίου» στην Κέρκυρα, πρωτεύουσα του κράτους, για τη στέγαση του οποίου επρόκειτο να προκηρυχθεί διαγωνισμός²³. Όλα αυτά τα θεσπίσματα δεν συνεπάγονταν την αυτόματη υλοποίηση όσων αποφασίζονταν. Για παράδειγμα το σχολείο για τους δημοσίους υπαλλήλους, για το οποίο υπήρχε ψήφισμα από το 1803, στα μέσα Ιουνίου του 1805 δεν είχε ακόμη ιδρυθεί. Χρειάστηκε να ληφθεί νέα απόφαση της Γερουσίας στις 15/27 Ιουνίου 1805. Έτσι η λειτουργία του ξεκίνησε επίσημα στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου έτους στην πρώην καθολική μονή της Παναγίας της Τενέδου

²⁰ Ελένη Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, Αθήνα 1972, σελ. 5–6· Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 63–64. Μετάφραση της εισήγησης του Καποδίστρια στην ελληνική βλ. σε Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η παιδεία*, σελ. 155–156.

²¹ Άρθρο 198: *Nell'anno 1801 vi ha nella Repubblica uniformità di leggi e di regolamenti d'istruzione elementare. Le tre costituzioni*, σελ. 77.

²² Χιώτης, *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, τ. Γ', σελ. 853–854· Γεράσιμος Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων*, τ. Β', Εν Αθήναις 1884, σελ. 122–123 και σημ. 1· Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 4–5. Πρβλ. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 67.

²³ Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 66.

στην Κέρκυρα²⁴, με πρώτο έφορο τον Ι. Καποδίστρια²⁵.

Τα μαθήματα στο «προσωρινό σχολείο» της Τενέδου ήταν διαρθρωμένα σε δύο κύκλους. Στον πρώτο διδάσκονταν Ηθική και Φιλοσοφία με δάσκαλο το Γ. Στ. Παγανό, Μαθηματικά από τον Κ. Πελεγρίνη (Πελεγκρίνι), Ελληνικά από τον Χρ. Περραιβό, Ελληνική Φιλολογία από τον Α. Ιδρωμένο και Καλλιγραφία από τον Α.Σ. Πάκμορ. Στον δεύτερο κύκλο διδάσκονταν Φιλοσοφία και Μεταφυσική από τον Γ. Στ. Παγανό, Μαθηματικά από τον Κ. Πελεγρίνη (Πελεγκρίνι), Ελληνικά για προχωρημένους από τον Α. Ιδρωμένο, Ελληνικά για αρχαρίους από τον Χρ. Περραιβό, Φιλολογία από τον Α. Μουστοξύδη, Καλλιγραφία και Σχέδιο από τον Α.Σ. Πάκμορ²⁶.

Παράλληλα με τη λειτουργία των σχολείων, στις 22 Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1806 δημοσιεύθηκε από το Τμήμα Εσωτερικών της Επτανήσου Πολιτείας κανονισμός δεκαέξι άρθρων για τη δημόσια εκπαίδευση. Ο κανονισμός αυτός είναι αποκαλυπτικός των νέων αντιλήψεων για την παιδεία και τον ρόλο του κράτους, καθώς δίνει ουσιαστικό περιεχόμενο στην έννοια της δημόσιας εκπαίδευσης, καθορίζοντας με σαφήνεια ότι η παροχή της προς όλους τους Επτανήσιους, στοιχειώδης και προκαταρκτική, αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας. Περιγράφει επίσης αναλυτικά το πρόγραμμα σπουδών, τους φορείς της εκπαίδευσης, αναθέτοντας ρόλο στα ενοριακά σχολεία για τη στοιχειώδη εκπαίδευση και στα προκαταρκτικά για την αντίστοιχη βαθμίδα, τον τρόπο πρόσληψης και αμοιβής των

²⁴ Η Παναγία της Τενέδου χρίστηκε από μέλη του Φραγκισκανικού τάγματος, τους *Τηρητές του Κανονισμού (Osservanti)*. Ιδρύθηκε το 1663 με διάταγμα του γενικού προνοητή και εξεταστή (pronveditore generale ed inquisitore delle isole) Francesco Mocenigo. Η παράδοση θέλει να πήρε την ονομασία της από τη μεταφορά της εικόνας της Παναγίας της Τενέδου στην Κέρκυρα από έναν καθολικό μοναχό. Τον Απρίλιο του 1798 οι Γάλλοι Δημοκρατικοί δήμευσαν το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων της Λατινικής Αρχιεπισκοπής, του καθολικού κλήρου και των Μονών του Αγίου Φραγκίσκου, της Αγίας Ιουστίνης και της Παναγίας της Τενέδου. Gerassimos D. Pagratis, «Tracce della presenza francescana a Levante: La chiesa e il convento di San Francesco di Corfù», *Il Santo* XXX/1 (2000), σελ. 99–119.

²⁵ Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 67 Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 7–8, που αναφέρει ως ημερομηνία του θεσπίσματος τη 17^η Ιουνίου. Για τα γεγονότα που σημάδεψαν την έναρξη των εργασιών της σχολής και τον λόγο που εκφώνησε ο Α. Ιδρωμένος βλ. Ιωάννης Ρωμανός, «Ανδρέας Ι. Ιδρωμένος», *Πανδώρα ΚΑ'* (15 Φεβρουαρίου 1871), σελ. 505–506.

²⁶ Νίκος Κουρκουμέλης, «Η παιδεία, η πνευματική ζωή και η καλλιτεχνική δραστηριότητα», *Η Επτανήσος Πολιτεία, Τα Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας (1 Ιουνίου 2000)*, σελ. 39 Του ίδιου, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 68–69.

διδασκόντων κ.ά.²⁷.

Στη σχολή της Τενέδου φιλοξενήθηκε από τα χρόνια των Γάλλων η κεντρική δημόσια βιβλιοθήκη, η λειτουργία της οποίας ανανεώθηκε. Εκεί συγκεντρώθηκαν βιβλία από δημευμένες μονές της Κέρκυρας. Έφτασαν επίσης δωρεές από τον Γ. Μοτσενίγο, τον Α. Καλογερά και Έλληνες της διασποράς με πιο αξιοσημείωτη περίπτωση εκείνη του Μιχαήλ Ζωσιμά, προξένου της Επτανήσου Πολιτείας στο Λιβόρνο. Πρόκειται ακριβώς για τη βιβλιοθήκη που θα αποτελούσε τον πυρήνα της μετέπειτα βιβλιοθήκης της Ιόνιας Ακαδημίας²⁸. Παράλληλα, οι αρχές αποφάσισαν την ίδρυση κεντρικών βιβλιοθηκών στις πρωτεύουσες όλων των νησιών.

Σε μια άλλη δημευμένη καθολική μονή, του Αγίου Φραγκίσκου των Φραγκισκανών Κοινοβιακών, επίσης στη Σπηλιά της Κέρκυρας, λειτούργησε από τα χρόνια των Γάλλων Δημοκρατικών το «εθνικό τυπογραφείο» (*stamperia nazionale*), το οποίο στα χρόνια της Επτανήσου Πολιτείας ανατέθηκε με δεκαετή εργολαβία στον Διονύση Σαραντόπουλο. Εκεί τυπώθηκαν, πέρα από τα έντυπα της κυβέρνησης και τους νόμους, τα επαναστατικά φυλλάδια του Ρήγα («Θούριος» και «Πατριωτικός Ύμνος») και του Χρ. Περραιβού («Ύμνος στο Βοναπάρτη»). Από το ίδιο τυπογραφείο εκδόθηκαν επίσης όλοι οι γνωστοί νόμοι του κράτους, όπως ο «Κανονισμός για την οργάνωση της εμπορικής ναυτιλίας», οι «Διδασκαλία στρατιωτικά» (1804), η «Διάταξις Εκκλησιαστική» (1805), καθώς επίσης εφημερίδες και περιοδικά, όπως η *Gazzetta Urbana*, *Monitore Settinsulare*, *Mercurio Letterario* κ.ά.²⁹.

Στις πολιτικές επιλογές της ΕΠ που σχετίζονταν με την ανάπτυξη παιδείας και πολιτιστικής ζωής με εθνικό-ελληνικό προσανατολισμό καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος του Καποδίστρια και του Μοτσενίγου. Τα δύο αυτά πρόσωπα που εκπροσωπούσαν από το 1803 τους ισχυρότερους μοχλούς επιβολής της ρωσικής πολιτικής στα νησιά του Ιονίου, στα θέματα παιδείας απέδιδαν μεγάλη σημασία. Θεωρούσαν την εκπαίδευση ως προϋπόθεση για την πολιτιστική αναβάθμιση και την πολιτική διαπαιδαγώγηση των Επτανησίων, για να είναι σε θέση σε ένα επόμενο στάδιο να ενισχύσουν την ελληνική υπόθεση. Εξάλλου, ένα δημόσια οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα στα νησιά θα μπορούσε να υποστηρίξει τους δύο

²⁷ Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 69–74.

²⁸ Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, «Η Βιβλιοθήκη Guilford στην Κέρκυρα (1824–1830)», *Ο Ερανιστής* 20 (1995), σελ. 97–162.

²⁹ Κουρκουμέλης, «Η παιδεία, η πνευματική ζωή και η καλλιτεχνική δραστηριότητα», σελ. 39–40. Του ίδιου, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 45 σημ. 12.

βασικούς πόλους της εθνικής ταυτότητας των Ιονίων, τη γλώσσα και τη θρησκεία. Ήταν λοιπόν απόλυτη προτεραιότητα να οργανωθεί η δημόσια παιδεία με τον τρόπο της Γαλλικής Επανάστασης, δηλαδή ως δημόσιο αγαθό, αλλά με πνεύμα ελληνορθόδοξο, που θα έδινε έμφαση «στην ηθική, χριστιανική και εθνική αγωγή»³⁰ και θα λειτουργούσε ως ανάχωμα σε ενδεχόμενες επαναστατικές εκτροπές, που στα μάτια των αντιπαθούντων αυτές τις ιδέες, των λεγόμενων «αντιφιλοσόφων», ταυτιζόταν με τον κίνδυνο αφελληνισμού ή εκλατινισμού των Ιονίων και κατ'επέκταση των Ελλήνων.

Η σύντομη ιστορία αυτών των σχολείων συνοδεύτηκε από πολλές απογοητεύσεις, καθώς αποτέλεσε πρωτόγνωρη εμπειρία για όλους τους εμπλεκομένους. Μαρτυρείται πως για πολύ καιρό οι πόρτες των σχολείων κατά τις ώρες διδασκαλίας ήταν κλειστές και ότι κανείς δεν βρισκόταν στις αίθουσες. Υπεύθυνοι για αυτές τις δυσλειτουργίες θεωρούνταν τόσο οι δασκάλοι όσο και οι γονείς των μαθητών που έδειχναν απρόθυμοι να στέλνουν τα παιδιά τους σε αυτά, «μυκτηρίζοντας», όπως σημειώνει ο Γ. Μαυρογιάννης, «τους περί τα γράμματα και τας επιστήμας ασχολούμενους, εάν μη παρείχον ούτοι ψηλαφητόν τι και υλικόν κέρδος». Την ίδια στιγμή οι προϊστάμενοι της διοίκησης δεν διευκόλυναν όσους υπαλλήλους τους επιθυμούσαν να φοιτήσουν. Παρ' όλ' αυτά συνέχισαν να λαμβάνονται αποφάσεις για τη στελέχωση και τον εξοπλισμό αυτών των σχολείων. Με ψήφισμα της 15^{ης} Ιουνίου 1806 η παρακολούθηση έγινε υποχρεωτική τόσο για τους δόκιμους όσο και για τους εν ενεργεία δημοσίους υπαλλήλους. Επιπλέον προβλέφθηκε η ευθύνη των γονέων για την επιμελή παρακολούθηση των σπουδών των τέκνων τους³¹.

Ως προς τον αριθμό των μαθητών που σπούδασαν στα σχολεία της Τενέδου η μοναδική μαρτυρία που διαθέτουμε οφείλεται στον Ι. Καποδίστρια που στις 12 Φεβρουαρίου 1807 ενημέρωνε το τμήμα εσωτερικών της Διοίκησης ότι στις πέντε τάξεις του σχολείου παρακολουθούσαν εκατόν είκοσι μαθητές³². Οι μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπισε η σχολή της Τενέδου, παρόλο που λειτουργούσε στην πρωτεύουσα της Επτανήσου Πολιτείας και είχε ως έφορο ένα από τα ισχυρότερα στελέχη της κρατικής μηχανής, σε συνδυασμό με

³⁰ Στον Ιωάννη Καποδίστρια οφείλεται μεταξύ των άλλων η πρωτοβουλία για τη δημοσίευση του έργου *Γενική Κατήχησις*, Κέρκυρα 1806, που αποτελούσε μια *Ορθόδοξη Κατήχηση* μεταφρασμένη στην ελληνική γλώσσα από τον Γ. Καρούσο για χρήση των μαθητών και άλλων. Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 13–14.

³¹ Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων*, τ. Β', σελ. 124–126. Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 9–11.

³² Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 13. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 67–70.

την έλλειψη τεκμηριωμένων πληροφοριών για τη λειτουργία σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου Πελάγους, θα μπορούσε να υποδηλώνει ότι οι αποφάσεις για τα υπόλοιπα σχολεία έμειναν εξ ολοκλήρου ή σε μεγάλο βαθμό απραγματοποίητες³³.

Η τελευταία μεγάλη στιγμή του ΙΚ στην ΕΠ ήταν ο συντονιστικός ρόλος που του ανατέθηκε στην οργάνωση της άμυνας της Λευκάδας. Με την ιδιότητα του έκτακτου πληρεξουσίου (commissario straordinario) της ΕΠ (από τις 22/5/1807) ο ΙΚ συνεργάστηκε με Επτανησίους και Ρώσους στρατιώτες και με ανθρώπους του πολέμου προερχόμενους από το Σούλι, τον Μοριά και άλλες περιοχές της οθωμανικής επικράτειας σε έναν κοινό αντιοθωμανικό αγώνα. Στη Λευκάδα ήλθε για πρώτη φορά σε επαφή και συνεργασία με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τον Κίτσο Μπότσαρη, τον Καραϊσκό, τον Βαρνακιώτη, τον Κατσαντώνη, τον Σκυλοδήμο, τον Κουμπάρη, τον μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτας Ιγνάτιο κ.ά. Εκεί έδειξε αξιοθαύμαστες οργανωτικές ικανότητες και απέκτησε εμπειρία στην καθοδήγηση και τον συντονισμό λαού και στρατιωτικών δυνάμεων με ποικίλο πολιτισμικό ή και γλωσσικό υπόβαθρο. Στα στρατιωτικά ζητήματα είχε άλλωστε αποκτήσει μια κάποια πείρα με τη συμμετοχή του στην οργάνωση των στρατιωτικών δυνάμεων της ΕΠ. Εκείνο που αγνοούσε ο ΙΚ και οι συνδαιτυμόνες του, στο περίφημο ομηρικό γεύμα στο Μαγεμένο της Λευκάδας στις 20 Ιουλίου του 1807, ήταν ότι τις προηγούμενες μέρες, στις 7 Ιουλίου 1807, ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ είχε παραχωρήσει τα Επτάνησα και το Κάταρο στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη σαν να επρόκειτο για προσωπική του περιουσία³⁴. Εντούτοις, η συνάντηση της Λευκάδας και συνολικά το πείραμα που σηματοδοτούσε η Επτάνησος Πολιτεία δεν θα έμειναν αναξιοποίητα. Η ταυτόχρονη παρουσία στη Λευκάδα Επτανησίων, Ελλήνων οπλαρχηγών από τις οθωμανικές επικράτειες και Ρώσων στρατιωτικών αξιολογείται στην ιστοριογραφία ως μια συνάντηση με προεκτάσεις καθώς οδήγησε στη διαμόρφωση ενός κώδικα επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα σε «κόσμους» αρκετά διαφορετικούς που επρόκειτο να συγκροτήσουν τις δυνάμεις εκείνες που θα συνεργάζονταν αργότερα στον

³³ Για τον ρόλο του ΙΚ στην οργάνωση της εκπαίδευσης στην ΕΠ βλ. επίσης σε Ελένη Κούκκου, *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος, ο διπλωμάτης 1800–1823*, Αθήνα 1990⁶, σελ. 22–24.

³⁴ Το περιεχόμενο της συνθήκης του Τίλσιτ το πληροφορήθηκε ο ΙΚ από σημείωμα του ηγεμόνα της ΕΠ που συντάχθηκε στις 30 Ιουλίου 1807. Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 210.

αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας³⁵. Ειδικά για τον ΙΚ η εμπειρία στο Μαγεμένο υπέδειξε τρόπους ένταξης της επανησιακής ταυτότητας στον διευρυμένο ελληνορθόδοξο κόσμο. Χάρη στους Σουλιώτες, τους κλέφτες και τους αρματολούς που πολεμούσαν για την Επτάνησο Πολιτεία, άρχισε ο ΙΚ να βλέπει τον ρόλο του ιονικού κρατιδίου εντός ενός ευρύτερου πολιτικού και πολιτιστικού πλαισίου, πράγμα που δεν τον άφηνε αδιάφορο.

Μετά την κατάλυση της Επτανήσου Πολιτείας και την ενσωμάτωσή της στη Γαλλική Αυτοκρατορία ο ΙΚ επέστρεψε στην Κέρκυρα και στα ιατρικά του καθήκοντα³⁶. Το 1808 συμμετείχε στην ίδρυση και λειτουργία της Ιονικής Ακαδημίας από Επτανήσιους και Γάλλους αξιωματικούς με σκοπό την ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών, αλλά και της γεωργίας, της βιομηχανίας, του εμπορίου και γενικά του δημόσιου πλούτου. Ο Καποδίστριας συνεισέφερε στη λειτουργία της Ακαδημίας με ομιλίες για την Ιατρική, τη Χειρουργική και τη Φαρμακολογία στα Επτάνησα. Με τη γαλλική διοίκηση των Επτανήσων η συνεργασία του περιορίστηκε στην υποβολή, κατόπιν πρόσκλησης, υπομνήματος για τις εμπορικές σχέσεις των νησιών με τις οθωμανικές επικράτειες. Υπέβαλε επιπλέον άλλο υπόμνημα για τη διοικητική οργάνωση των νησιών. Αρνήθηκε ωστόσο την πρόταση του Ναπολέοντα να συμμετάσχει ως «ακροατής» στο συμβούλιο της επικρατείας, «οδηγούμενος από τας του πατρός συμβουλίας».

Είχε άλλωστε και ο ίδιος εγγράφως υποσχεθεί στον Μοτσενίγο, που αναχώρησε με τα ρωσικά στρατεύματα, ότι «προυτίμησα.. να μείνω εν τη πατρίδι μου, διαβεβαιώσας όμως αυτούς ότι ουδέποτε θα συγκατελεγόμην εις τα τάξεις των θεραπόντων του Βοναπάρτου και ότι μόνον εις τον αληθινήν προστάτην των Ελλήνων, τον αυτοκράτορα Αλέξανδρον, ήθελον αφιερώσει την ζωήν μου ολόκληρον, εάν η ταπεινή αύτη προσφορά ηδύνατο να είναι αρεστή εις την Αυτού Αυτοκρατορικήν Μεγαλειότητα»³⁷.

Οι ειδικές σχέσεις που είχε σφυρηλατήσει με εκπροσώπους της Ρωσίας στους προηγούμενους χρόνους, κυρίως με τον Γ. Μοτσενίγο, η ιδεολογική συνάφεια με τις κυρίαρχες τάσεις στη ρωσική πολιτική ελίτ, προφανώς και η αντίθεσή του στις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και στην εφαρμογή τους, σε συνδυασμό με την πίστη του στην ισχύ

³⁵ Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 9–10 Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 92–94.

³⁶ Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 9.

³⁷ Λάσκαρι, *Αυτοβιογραφία Ιωάννου Καποδίστρια*, σελ. 26· Χρήστος Λούκος, *Ιωάννης Καποδίστριας*, Τα Νέα. Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 17.

της Ρωσικής αυτοκρατορίας και στην ικανότητά της να προσφέρει νέες προοπτικές στα Επτάνησα και προσωπικά στον ίδιο, εξηγούν αυτή την άρνηση. Οι εξελίξεις δεν θα αργούσαν άλλωστε να επιβεβαιώσουν το ορθό αυτής της απόφασης. Ίσως και το αναπόφευκτο της επιλογής με δεδομένο ότι ο ΙΚ ήταν ήδη από τον Μάρτιο του 1804 μέλος επί τιμή του κολλεγιακού συμβουλίου του τσάρου, μια ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που είχε μέχρι τότε προσφέρει «διά την κοινή ευημερίαν κατά την ανακήρυξιν της Δημοκρατίας». Η ιδιότητα αυτή, αν και τιμητική, θα συνιστούσε κάποιου είδους δέσμευση ως προς τις μελλοντικές επιλογές του σε σχέση με τα ρωσικά συμφέροντα.

Όπως σχολιάζει ο Γρ. Δαφνής, ο Ιωάννης Καποδίστριας «ήξερε να περιμένει και αυτή η αρετή ήταν γνώρισμα δημόσιου άνδρα. Και ήξερε ακόμα να κρατάει τις υποσχέσεις του»³⁸. Πράγματι, στις 15/27 Μαΐου 1808 ο κόμης Νικόλαος Πέτροβιτς Ρουμιάντσεφ, υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας, με εντολή του τσάρου τον προσκάλεσε στην Πετρούπολη να αναλάβει καθήκοντα κρατικού συμβούλου και του απένειμε τον τίτλο του ιππότη του τάγματος της Αγίας Άννας 2ας τάξης.

Ο ΙΚ έφτασε στην Πετρούπολη στις 16/28 Ιανουαρίου 1809 μετά από ένα μακρύ ταξίδι πέντε μηνών. Εκεί θα ξεκινούσε ένα άλλο ταξίδι που θα κατέληγε το 1815 μέσα από δρόμους απρόβλεπτους και τραχείς, τους οποίους διένυσε με επιτυχία, στον διορισμό του ως δεύτερου γραμματέα εξωτερικών υποθέσεων της Ρωσικής αυτοκρατορίας.

I. Ένα κεντρικό ερώτημα με βάση όσα προηγήθηκαν είναι λοιπόν το εξής: Σε ποιον βαθμό και με ποιον τρόπο επηρέασαν τα πρώτα χρόνια του ΙΚ και κυρίως η θητεία του στην ΕΠ τη μετέπειτα πολιτική σταδιοδρομία του; Η παρακολούθηση και μόνο της πορείας του στο ιονικό κρατίδιο, όπως εκτέθηκε παραπάνω, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μια απάντηση.

Γράφει χαρακτηριστικά ο Ερμάννος Λούντζης στη γνωστή μελέτη του για την Επτάνησο Πολιτεία, σε μετάφραση της Αβιγαΐλ Λούντζη Νικοκάβουρα, εγγονής του: «Η Επτανησιακή κυβέρνηση διαδοχικά, του εμπιστεύθηκε υπουργήματα μεγάλης σπουδαιότητας. Του χρησίμευσε όπως είπε ο ίδιος, σαν δημοτικό σχολείο που τον παρασκεύασε για να ανεβή αργότερα με την ικανότητά του και τις γνώσεις του στο ύψιστο εκείνο σημείο που κατέστησε διάσημο το όνομά του»³⁹.

Στην Επτάνησο Πολιτεία αναδείχθηκε λοιπόν σε πολιτικό άνδρα και απέκτησε εμπειρίες

³⁸ Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 213.

³⁹ Ερμάννος Λούντζης, *Επτάνησος πολιτεία*, μτφρ. Αβιγαΐλ Λούντζη Νικοκάβουρα, Κέρκυρα 1968.

πολύτιμες για τη συνέχεια σε όλα σχεδόν τα πεδία της δημόσιας διοίκησης, στην προετοιμασία νόμων και συνταγμάτων, στη διεύθυνση σημαντικών επιτροπών, στον συντονισμό λαού και στρατού (στη Λευκάδα), στις εξωτερικές υποθέσεις και στην οργάνωση προξενικού και διπλωματικού σώματος, στον σχεδιασμό δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος με ελληνορθόδοξο προσανατολισμό κ.ά.

Σε όλες τις παραπάνω δραστηριότητες ο ΙΚ επέδειξε αρετές που χαρακτηρίζουν τις ποιότητες ενός καλού πολιτικού: το πνεύμα του συμβιβασμού και το μείλιχιο ύφος, η απόκτηση φήμης από την άσκηση επαγγέλματος, την φιλοχορηματία, την ευγένεια και την υπομονή με την οποία αντιμετώπιζε όλα τα ζητήματα, η επιτυχής διαχείριση κρίσεων μέσα από διαρκείς συνομιλίες με τους βασικούς παράγοντες, η ομαλή συνεργασία με ειδικούς άλλων κλάδων για την προετοιμασία νομοθετικού έργου, η επιλογή κατάλληλων συνεργατών και ο συντονισμός ανθρώπων που ανήκαν σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, η επιμελής ενασχόληση με την προετοιμασία και εφαρμογή των νόμων (εμπορική ναυτιλία, προξενεία, εκπαίδευση) και η αυστηρότητα στην τήρησή τους όπου αυτό ήταν αναγκαίο (απόλυση προξένων, σύλληψη όσων απειλούσαν την κοινωνική ειρήνη), η διαρκής ενημέρωση για τις σύγχρονες τάσεις σε όλα τα πεδία της κοινωνικής και οικονομικής ζωής και τις πολιτικές εξελίξεις κ.ά.

Ένα από τα κλειδιά που διευκόλυνε το έργο του στο ιονικό κράτος ήταν ασφαλώς η καλή σχέση του με τον πληρεξούσιο του Ρώσου αυτοκράτορα Γεώργιο Μοτσενίγο. Ο Ζακύνθιος αριστοκράτης, πρόσωπο αμφιλεγόμενο, χωρίς μεγάλα αποθέματα υπομονής και με συμπεριφορές αυταρχικές, ήταν κατανοητό ότι θα συνεργαζόταν με όσους θα ανέχονταν τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς του και θα στήριζαν τα συμφέροντα που εκείνος εκπροσωπούσε με τον τρόπο που τα εκπροσωπούσε. Ο ΙΚ φάνηκε πως μπορούσε να ανταποκριθεί σε αυτές τις προϋποθέσεις ώστε να εξελιχθεί στο πλέον ευνοημένο πρόσωπο και σε βασικό στήριγμα του τσαρικού πληρεξουσίου. Όλα σχεδόν τα κυβερνητικά αξιώματα που κατέλαβε προέκυψαν είτε από διορισμό είτε από επιλογή από ολιγοπρόσωπα σώματα αριστοκρατών καθ' υπόδειξη του Μοτσενίγου.

II. Αρκούσε ωστόσο η καλή σχέση του Καποδίστρια με τον Μοτσενίγο για να έχει αυτή την πορεία στην ΕΠ; Πώς και πόσο προετοιμασμένος μπορεί να ήταν ένας νεαρός αριστοκράτης γεννημένος στην Κέρκυρα του 1776, χωρίς μεγάλες, όπως φαίνεται, οικονομικές δυνατότητες, ώστε να διαμορφώσει ιδεολογίες που θα του επέτρεπαν να σταθεί στο πλάι του τσαρικού πληρεξουσίου και, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες που θα του παρουσιάζονταν, να μπορέσει να χτίσει μια πολιτική σταδιοδρομία τα όρια της οποίας είναι και σήμερα ακόμη άπιαστα για Έλληνα γεννημένο σε ελληνική επικράτεια;

Εδώ χρειάζεται να προσεγγίσουμε το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον εντός του οποίου διαμορφώθηκε ο ΙΚ και σφυρηλατήθηκαν οι ιδέες του.

Το πρόσωπο κλειδί για τον ΙΚ στους εδώ μελετώμενους χρόνους αλλά και γενικώς ήταν χωρίς αμφιβολία ο πατέρας του. Ο Αντωνομαρίας υπήρξε σημαντικός νομικός της εποχής του, ένας από τους 36 δικηγόρους της Κέρκυρας το 1781, με σπουδές στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας στον κλάδο των *legisti*. Διακρινόταν από χαρακτηριστικά που τον φέρνουν κοντά στον κλασικό τύπο του πατέρα-πατριάρχη, πρότυπο ενδεχομένως και για τον Ιωάννη με τον οποίον είναι σαφές από τη μεταξύ τους αλληλογραφία ότι διατηρούσαν εντελώς ξεχωριστή σχέση.

Ο ΙΚ έλαβε την πρώτη μόρφωση στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα ιδιωτικά και από δυτικούς κληρικούς στο φραγκισκανικό μοναστήρι της Αγίας Ιουστίνης. Είχε την ευκαιρία να διαπιστώσει από κοντά τη διάδοση των γαλλικών ιδεών στη Βενετία όπου αφίχθη το φθινόπωρο του 1794, πιθανότατα για να τελειοποιήσει τα λατινικά του. Ένα έτος αργότερα ξεκίνησε τις σπουδές του στην Πάδοβα στον κλάδο των *artisti*, όπως πολλοί Επτανήσιοι με παρόμοιο κοινωνικό προφίλ. Στη βιβλιογραφία, άνηση ούτως ή άλλως και ως προς την τεκμηρίωση, είναι κάπως ασαφές το περιεχόμενο και η διάρκεια των σπουδών του. Δύο, τρία ή τέσσερα χρόνια; Ιατρική αλλά και πολιτικές επιστήμες και οικονομικά, φιλοσοφία και νομικά ή απλώς Ιατρική και ελεύθερη μελέτη των άλλων αντικειμένων ή απλώς παρακολούθηση των μαθημάτων;

Σύμφωνα με τους πλέον αξιόπιστους βιογράφους του, ο ΙΚ σπούδασε χειρουργική Ιατρική για δύο ακριβώς έτη και έλαβε το πτυχίο του –αναφέρεται ως διδακτορικό δίπλωμα– κατόπιν προφορικής εξέτασης στην οποία υπεβλήθη στις 10 Ιουνίου του 1797, σε μια περίοδο εξαιρετικά πλούσια σε πολιτικά γεγονότα. Κατόπιν, επέστρεψε στην Κέρκυρα⁴⁰. Το πτυχίο του φαίνεται πως ήταν από εκείνα που προβλέπονταν για τους υπηκόους, δηλαδή δεν απαιτούσαν παρακολούθηση παρά μόνο τελική προφορική εξέταση ενώπιον επιτροπής καθηγητών (*collegio veneto*), διαρκούσαν ένα ή δύο έτη αντί τεσσάρων⁴¹ και πιθανότατα επέτρεπαν την άσκηση επαγγέλματος μόνο στις κτήσεις και όχι στην πρωτεύουσα του βενετικού κράτους. Με τους όρους αυτούς εξηγείται η ταυτόχρονη με τις σπουδές του μελέτη της πολιτικής επιστήμης, των οικονομικών ή της φιλοσοφίας, προφανώς σε επίπεδο προσωπικής μελέτης στην πλούσια προσωπική του βιβλιοθήκη ή και σε άλλες, καθώς και οι μαρτυρίες για τη διαμονή του στη Βενετία και όχι στην Πάδοβα κατά τη διάρκεια των σπουδών του, στο σπίτι του εμπόρου Α. Νικολαΐδη⁴².

⁴⁰ Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 87–89

⁴¹ Τετραετές πτυχίο έλαβαν μεταξύ 1784 και 1797 τριάντα πέντε Επτανήσιοι. Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 88.

⁴² Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 87, 622. Βλ. επίσης Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 28. Για τις σπουδές στην Πάδοβα και τη διαφοροποίησή τους ανάλογα με τη διάρκεια των σπουδών βλ. σε Παναγιώτα Τζιβάρα, «Πανεπιστημιακά διπλώματα, προνόμια και «επαγγελματικά δικαιώματα» Βενετών υπηκόων. Η περίπτωση δύο Κερκυραίων δοτόρων (18^{ος}

Η Βενετία υπήρξε ένα σημαντικό σχολείο για τον ΙΚ πριν από την Επτάνησο Πολιτεία, θεματική που δεν έχει μελετηθεί ακόμη όσο θα έπρεπε. Εκεί και στην Πάδοβα έκανε τις πρώτες του γνωριμίες με τον ελληνικό κόσμο, με πρόσωπα που προέρχονταν από περιοχές υπό τους Βενετούς, τους Οθωμανούς, τους Ρώσους ή τους Αυστριακούς. Οι γνωριμίες αυτές θα τον βοηθούσαν να αποκτήσει μια ματιά περισσότερο ενοποιητική για τον Ελληνισμό. Εκεί θα ήλθε σε επαφή με τις ιδέες του Διαφωτισμού στη βενετική, τη μετριοπαθή εκδοχή τους, που του προσέδωσαν έναν σχετικά φιλελεύθερο χαρακτήρα στη σκέψη του.

Αν και υπάρχουν αντιφατικές πλευρές στην κοσμοθεωρία του ΙΚ, αντιφατικές είναι και πολλές από τις εκδηλώσεις του Διαφωτισμού, κάποιες από τις οποίες δείχνουν προοδευτικές ενώ άλλες συντηρητικές. Όλες αυτές οι εξελίξεις επέτρεψαν σε έναν προοδευτικό αριστοκράτη να αναπροσαρμόσει το ιδεολογικό πλέγμα εντός του οποίου εκινούντο παραδοσιακά τα πρόσωπα της κοινωνικής του τάξης. Αποδεχόμενος «τη μη αναστρεψιμότητα των αλλαγών που είχε επιφέρει η Γαλλική Επανάσταση» και την πολιτική πραγματικότητα που είχε αρχίσει να αναδύεται, προσχώρησε στους κύκλους των αριστοκρατών που θεωρούσαν τη συνταγματική κατοχύρωση του πολιτεύματος ως την ιδανική για τα δεδομένα της εποχής εξέλιξη. Η στήριξη του ΙΚ στη λεγόμενη συνταγματική ευγένεια και κατόπιν ο ενεργητικός ρόλος του στο σύνταγμα του 1803 απηχούν τον ρεαλισμό και την αποδοχή ενός σχετικά έντιμου συμβιβασμού ανάμεσα στην κληρονομική αριστοκρατία και τους ισχυρούς αστούς, που θα επέτρεπε στους πρώτους να διατηρήσουν την πολιτική κυριαρχία, με τίμημα ορισμένες παραχωρήσεις, και να προβάλουν ταυτόχρονα την ένταξή τους στις φιλελεύθερες ιδέες.

Πώς θα μπορούσαμε, λοιπόν, με βάση τα παραπάνω να χαρακτηρίσουμε τον πρώιμο πολιτικό Καποδίστρια; Προοδευτικό ή συντηρητικό, επαναστάτη πολιτικό ή υπερσυγκεντρωτικό; Προσδιορισμοί όπως αυτοί χρειάζεται να εξετάζονται συγχρονικά στο τοπικό κοινωνικό και πολιτικό τους πλαίσιο και στην αλληλουχία των συναφών γεγονότων ώστε να μπορέσει να κατανοηθεί κάθε επιλογή.

Συντηρητικός λόγω κοινωνικής θέσης, προοδευτικός αριστοκράτης λόγω προσχώρησης στη μετριοπαθή, τη βενετική εκδοχή του Διαφωτισμού, αλλά και ανοιχτός στο νέο, συμβιβαστικός και συναινετικός σε παραχωρήσεις σε άλλες κοινωνικές ομάδες, απέκτησε στην Επτάνησο

αι.)», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 16 (2015), σελ. 239–258. Της ίδιας, «I Greci, sudditi Veneti del Levante, e la laurea patavina. Un privilegio oppure uno scherno?», *Atti del VII Convegno Internazionale: Venezia e il suo Stato da Mar. Venezia 14–16 Febbraio 2019*, Ρώμη 2020, σελ. 134–145. Σύμφωνα με την εκδοχή του C. D. Woodhouse, *Capodistria. The Founder of Greek Independence*, Λονδίνο 1973, σελ. 9, ο Καποδίστριας παρακολούθησε στην Πάδοβα μαθήματα Φιλοσοφίας που εμπειρείχαν στοιχεία νομικής, πολιτικής επιστήμης και οικονομικών χωρίς ωστόσο να έχει τεκμηριωθεί η παρουσία του Καποδίστρια στην Πάδοβα παρά μόνο κατά την προφορική εξέταση για τη λήψη του πτυχίου του.

Πολιτεία τη γνώση, με τρόπο ιδιαίτερα ενεργό, για το πώς συγκροτείται ένα σύγχρονο κράτος με συνταγματική κατοχύρωση, πώς δομείται και στελεχώνεται η διοίκησή του, πώς εξασφαλίζεται η ισορροπία ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες και τα ανερχόμενα κοινωνικά στρώματα, πώς οργανώνεται η προξενική του εκπροσώπηση, πώς καλλιεργείται η αυτοσυνειδησία στη βάση μιας γλώσσας και μιας θρησκείας, πώς καλλιεργείται ή διαμορφώνεται σε κατεύθυνση εθνική η τοπική πολιτιστική ταυτότητα κ.ο.κ.

Όλα αυτά στην εποχή τους υπήρξαν βήματα επαναστατικά για την πορεία των τόπων όπου έδρασε ο ΙΚ, συγκριτικά με την προγενέστερη κατάσταση αλλά και τις επόμενες πολιτικές συνθήκες που βίωσαν τα νησιά μέχρι την ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό κράτος.

Σήμερα, διακόσια χρόνια από το ξέσπασμα της πρώτης εθνικής επανάστασης στην Ευρώπη που συνέβη με τη συμμετοχή του λαού και πέτυχε τον στόχο της, δηλ. τη δημιουργία αστικού δημοκρατικού κράτους, και 190 χρόνια από τη δολοφονία του ανθρώπου που ανέλαβε να το οργανώσει, η χρονική απόσταση από τα γεγονότα και η μεγάλη ιστοριογραφική παραγωγή παρέχουν τη δυνατότητα θέασης της Ιστορίας από ποικίλες οπτικές γωνίες. Επιτρέπουν αναπόφευκτα και την ένταξη όλων των υπό εξέταση φαινομένων και προσώπων στον διεθνή περίγυρό τους και την αντιπαραβολή τους με τις σύγχρονες εξελίξεις. Χάρη στον πλούτο των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών αναδεικνύονται μορφές που, όπως ο ΙΚ, είχαν την ικανότητα να συλλαμβάνουν την πραγματικότητα με οξυδέρκεια, να παρατηρούν τις κοινωνίες που εξελίσσονταν με διαφορετικό τρόπο από τους άλλους και να χτίζουν οικοδομήματα με μεγάλη αντοχή στον χρόνο, επεξεργαζόμενοι νέες θεωρίες, νέες ιδεολογίες αλλά και δομικά υλικά μέχρι τότε αναξιοποίητα.

Γεράσιμος Παγκράτης

Ιστορικός

Καθηγητής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ηλ-ταχ.: gpaqratis@ill.uoa.gr